

Adolygiad Cynaliadwyedd Ariannol – Cyngor Sir Ynys Môn

Blwyddyn archwilio: 2023-24

Dyddiad cyhoeddi: Hydref 2024

Cyfeirnod y ddogfen: 4484A2024

Paratowyd y ddogfen hon fel rhan o waith a gyflawnir yn unol â swyddogaethau statudol.

Os ceir cais am wybodaeth y gall y ddogfen hon fod yn berthnasol iddi, tynnir sylw at y Cod Ymarfer a gyhoeddwyd o dan adran 45 Deddf Rhyddid Gwybodaeth 2000. Mae Cod adran 45 yn nodi'r arfer o ran trin ceisiadau a ddisgwylir gan awdurdodau cyhoeddus, gan gynnwys ymgynghori â thrydydd partiön perthnasol. Mewn perthynas â'r ddogfen hon, mae Archwilydd Cyffredinol Cymru ac Archwilio Cymru yn drydydd partiön perthnasol. Dylid anfon unrhyw ymholiadau ynglŷn â datgelu neu aildefnyddio'r ddogfen hon at Archwilio Cymru yn swyddog.gwybodaeth@archwilio.cymru.

We welcome correspondence and telephone calls in Welsh and English. Corresponding in Welsh will not lead to delay. Rydym yn croesawu gohebiaeth a galwadau ffôn yn Gymraeg a Saesneg. Ni fydd gohebu yn Gymraeg yn arwain at oedi.

Mae'r ddogfen hon hefyd ar gael yn Saesneg. This document is also available in English

Cynnwys

Adroddiad cryno	
Pam y cynhaliom ni'r archwiliad hwn	4
Ein dyletswyddau archwilio	4
Ein hamcanion ar gyfer yr archwiliad hwn	4
Pam mae cynaliadwyedd ariannol yn bwysig	4
Yr hyn y gwnaethom fwrw golwg arno a sut y mae da'n edrych	4
Ein dulliau archwilio a phryd y cynhaliom ni'r archwiliad	6
Yr hyn a ganfuom	6
Ein hargymhellion ar gyfer y Cyngor	8
Atodiadau	
Atodiad 1 – cwestiynau a meini prawf archwilio	9

Adroddiad cryno

Pam y cynhaliom ni'r archwiliad hwn

Ein dyletswyddau archwilio

- 1 Mae'n rhaid i'r Cyngor roi trefniadau ar waith i gael gwerth am arian am yr adnoddau y mae'n eu defnyddio, ac mae'n rhaid i'r Archwilydd Cyffredinol fod yn fodlon ei fod wedi gwneud hyn.
- 2 Gwnaethom gynnal yr archwiliad hwn i helpu i gyflawni dyletswyddau'r Archwilydd Cyffredinol o dan adran 17 o Ddeddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004. Gall hefyd lywio astudiaeth ar gyfer gwella gwerth am arian o dan adran 41 o Ddeddf 2004, a/neu archwiliad a gynhaliwyd gan yr Archwilydd Cyffredinol o dan adran 15 o Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015.

Ein hamcanion ar gyfer yr archwiliad hwn

- 3 Rhoi sicrwydd bod gan gynghorau drefniadau priodol i gefnogi eu cynaliadwyedd ariannol.
- 4 Egluro sefyllfa ariannol cynghorau a'r pwysau a'r risgiau allweddol i'w cynaliadwyedd ariannol.

Pam mae cynaliadwyedd ariannol yn bwysig

- 5 Mae cyfuniad o ffactorau, gan gynnwys cost gynyddol darparu gwasanaethau a galw cynyddol am rai gwasanaethau yn rhoi pwysau sylweddol ar gyllid llywodraeth leol.
- 6 Er gwaethaf y pwysau hyn, mae'n dal yn ofynnol i gynghorau osod cyllideb gytbwys wrth ddarparu nifer o wasanaethau statudol. Mae cynghorau hefyd yn darparu ystod o wasanaethau anstatudol y mae cymunedau'n dibynnu arnynt.
- 7 Yn y cyd-destun hwn, mae'n bwysig bod cynghorau'n datblygu dull strategol o'u cynaliadwyedd ariannol dros y tymor hwy i'w helpu i sicrhau gwerth am arian wrth ddefnyddio eu hadnoddau.

Yr hyn y gwnaethom fwrw golwg arno a sut y mae da'n edrych¹

- 8 Gwnaethom adolygu dull strategol y Cyngor o gefnogi ei gynaliadwyedd ariannol, ei ddealltwriaeth o'i sefyllfa ariannol bresennol, a'i drefniadau ar gyfer adrodd a goruchwyllo ei gynaliadwyedd ariannol. Cyfyngwyd yr archwiliad hwn i ystyriaeth

¹ Wedi'i ddiffinio fel 'beth ddylai fod' yn unol â deddfau neu reoliadau, 'yr hyn a ddisgwylir' yn unol ag arfer gorau, neu 'beth allai fod', o ystyried amodau gwell.

o'r trefniadau y mae'r Cyngor wedi'u rhoi ar waith i gefnogi ei gynaliadwyedd ariannol. Nid adolygiad o reolaeth ariannol ehangach y Cyngor oedd hwn, na'r penderfyniadau ariannol unigol y mae'r Cyngor wedi'u gwneud neu'n bwriadu eu gwneud.

- 9 Rydym yn cydnabod y bydd rhai ffactorau a fydd yn effeithio ar gynaliadwyedd ariannol cynghorau y tu hwnt i gwmpas yr archwiliad hwn, gan fod yr archwiliad hwn yn canolbwyntio ar y trefniadau y mae cynghorau'n eu rhoi ar waith. Fodd bynnag, lle gwnaethom nodi materion cyffredin drwy ein gwaith maes sy'n mynd y tu hwnt i'r trefniadau y mae cynghorau wedi'u rhoi ar waith, byddwn yn adrodd ar y rhain yn ein hadroddiad cryno cenedlaethol arfaethedig.
- 10 Rydym hefyd yn cydnabod yr heriau ariannol digynsail y mae cynghorau wedi'u hwynebu ers blynyddoedd lawer ac rydym yn debygol o barhau i'w hwynebu am o leiaf y tymor canolig. Mae hyn yn cynnwys pwysau ariannu'r sector cyhoeddus a ddilynodd yr argyfwng ariannol yn 2008 ac effaith y pandemig ar y pryd a'i ôl-ffeithiau parhaus. Yn fwy diweddar mae cynghorau hefyd wedi wynebu gostyngiadau sylweddol mewn termau real mewn pŵer gwario o ganlyniad i'r cynnydd cyflymaf mewn chwyddiant ers degawdau. Ochr yn ochr â'r holl ddigwyddiadau hyn, bu cynnydd sylweddol yn y galw am rai gwasanaethau hefyd, gan gynnwys, er enghraifft, effaith poblogaeth sy'n heneiddio a'r galw cynyddol am rai gwasanaethau. Mae'r ffactorau hyn yn bennaf y tu hwnt i reolaeth unrhyw gyngor unigol.
- 11 Yn erbyn y cefndir tymor hir hwn o heriau ariannol mae angen i gynghorau ymateb i heriau mwy diweddar yn gyflym ac rydym yn deall, yn anochel, mewn llawer, os nad pob cyngor, fod rhai o'r manylion penodol o ran sut y bydd pwysau ariannol yn cael eu taclo dros y tymor canolig yn dal i gael eu penderfynu. Mae'r adroddiad hwn yn nodi ein barn ar drefniadau ariannol y Cyngor, a lle bo'n briodol lle credwn y gellid cryfhau'r rhain i helpu i wella cynaliadwyedd ariannol y Cyngor dros y tymor canolig. Dylid edrych ar ein hadroddiad yng nghyd-destun y pwysau ariannol ehangach a hirdymor hyn.
- 12 Roedd yr archwiliad yn ceisio ateb y cwestiwn cyffredinol - **Oes gan y Cyngor drefniadau priodol i gefnogi ei gynaliadwyedd ariannol?** Er mwyn gwneud hyn, rydym yn ceisio ateb y cwestiynau canlynol:
- A oes gan y Cyngor strategaeth glir ar gyfer ei gynaliadwyedd ariannol hirdymor?
 - A yw strategaeth ariannol y Cyngor yn cael ei chefnogi gan ddealltwriaeth glir o'i sefyllfa ariannol?
 - A yw trefniadau adrodd y Cyngor yn cefnogi goruchwyllo ei gynaliadwyedd ariannol yn rheolaidd?
- 13 Mae'r meini prawf archwilio a ddefnyddiwyd gennym i asesu trefniadau'r Cyngor yn erbyn pob un o'n cwestiynau wedi'u nodi yn **Atodiad 1**. Mae hyn wedi cael ei lywio gan ein gwybodaeth gronol, yn ogystal â thynnu ar rai cyhoeddiadau a gynhyrwyd gan y Sefydliad Siartredig Cyllid Cyhoeddus a Chyfrifyddiaeth (CIPFA).

Ein dulliau archwilio a phryd y cynhaliom ni'r archwiliad

- 14 Mae ein canfyddiadau yn seiliedig ar adolygiadau o ddogfennau a chyfweliadau gyda sampl o gynghorwyr ac uwch swyddogion. Mae'r dystiolaeth a ddefnyddiwyd gennym i lywio ein canfyddiadau wedi'i chyfyngu i'r ffynonellau hyn. Gwnaethom y gwaith hwn yn ystod mis Ebrill i fis Mai 2024.
- 15 Rydym yn ymgymryd â'r gwaith hwn ym mhob un o'r 22 prif gyngor yng Nghymru ac, yn ogystal ag adrodd yn lleol i bob cyngor, rydym hefyd yn bwriadu llunio adroddiad cenedlaethol.

Yr hyn a ganfuom

- 16 Yn gyffredinol, gwelsom fod gan y Cyngor drefniant da i ymateb i heriau ariannol yn y tymor byr i'r tymor canolig, ond nad yw wedi ffurfioli'r gwaith o gynllunio a goruchwyllo ei gynaliadwyedd ariannol tymor hwy. Rydym yn nodi isod pam y daethom i'r casgliad hwn.
- 17 Nid yw'r Cyngor wedi ffurfioli strategaeth ar gyfer ei gynaliadwyedd ariannol hirdymor.
- 18 Mae'r swyddogion a'r cynghorwyr a gyfwelwyd gennym yn cydnabod bod newidiadau demograffig, ynghyd â galw cynyddol a phwysau cyllidebol, yn debygol o effeithio ar ble a sut y mae'n darparu gwasanaethau yn y dyfodol. Mae swyddogion yn bwriadu defnyddio data i ddeall sut y bydd tueddiadau demograffig yn effeithio ar y Cyngor yn y tymor hwy. Fodd bynnag, nid yw'r Cyngor yn cynllunio'n ffurfiol y tu hwnt i'r gorwel dwy flynedd a nodir yn ei Gynllun Ariannol Tymor Canolig 2025-26 – 2026-27 (MTFP). Mae strategaeth ariannol glir, gadarn a chytunedig yn bwysig i nodi sut y bydd y Cyngor yn ymateb i'r pwysau cyllido a ragwelir. Mae'r Cyngor yn cydnabod, yn unol ag arfer da, yr angen i ailgyflwyno MTFP tair blynedd.
- 19 Nid yw'r Cyngor wedi nodi'r arbedion y mae'n bwriadu eu gwneud i gau ei fylchau ariannu yn ystod y ddwy flynedd nesaf. Mae MTFP yn nodi y rhagwelir y bydd diffyg cyllid o £7.365 miliwn yn 2025-26 a £0.733 miliwn arall yn 2026-27.² Nid yw wedi nodi unrhyw arbedion effeithlonrwydd sylweddol i leihau gofynion y gyllideb, ac mae ei MTFP yn nodi mai dim ond trwy leihau neu roi'r gorau i ddarparu gwasanaethau y gellir cynhyrchu unrhyw arbedion yn y dyfodol. Fodd bynnag, y tu hwnt i gymharu cyfraddau treth gyngor, ni ddaethon ni o hyd i lawer o dystiolaeth

² Er mwyn helpu i gyfrifo ei ddiffygion cyllid rhagamcanol mae'r Cyngor wedi meincnodi ei ragdybiaethau gyda chynghorau eraill yn anffurfiol. Mae rhai o'i ragdybiaethau allweddol (e.e. grant cynnal refeniw, a chwyddiant cyffredinol) yn fwy optimistaidd na chynghorau eraill ledled Cymru.

bod y Cyngor yn edrych mewn mannau eraill i lywio ei ddull gweithredu a sut mae ei ddarpariaeth gwasanaeth bresennol yn cymharu â chyrrff eraill. Heb strategaeth hirdymor sy'n nodi sut y gall rôl y Cyngor newid yn y dyfodol a lle mae angen iddo flaenoriaethu ei adnoddau, mae'r Cyngor mewn perygl o leihau capasiti mewn meysydd allweddol a thanseilio ei allu i addasu ac ymateb i heriau hirdymor.

- 20 Mae'r Cyngor wedi gwneud cronfeydd wrth gefn defnydd wedi'u cynllunio i fynd i'r afael â bylchau cyllido tymor byr canolig. Defnyddiodd y Cyngor £3.78 miliwn o gronfeydd wrth gefn i gydbwysu cyllideb 2023-24, a £4.425 miliwn yn 2024-25. Mae uwch swyddogion yn cydnabod bod yr adnoddau sydd ar gael i ariannu diffyg cyllidebol wrth gefn yn gyfyngedig, ac yn cydnabod yr angen i ddatblygu datrysiad cynaliadwy tymor hwy.³
- 21 Mae'r Cyngor yn deall ei sefyllfa ariannol dros y tymor byr i'r tymor canolig ac mae ganddo hanes o reoli pwysau cyllideb allweddol ac mae wedi darparu gwasanaethau yn unol â'i gyllideb ym mhob un o'r pum mlynedd diwethaf.
- 22 Mae swyddogion a chynghorwyr yn mynegi dealltwriaeth dda o sefyllfa ariannol y Cyngor. Yn gadarnhaol mae'r Cyngor wedi buddsoddi mewn mentrau i leihau pwysau penodol. Mae'r Cyngor wedi ymgymryd â sawl cynllun i leihau costau gan gynnwys creu lleoliadau i blant yn y sir, buddsoddi mewn gwasanaethau ataliol a nodi cyfleoedd i gynyddu incwm gwasanaethau. Er bod y Cyngor wedi gwneud arbedion cynllunio mae cydnabyddiaeth nad yw'r rhain wedi'u tynnu'n strategol at ei gilydd i sicrhau fframwaith ar gyfer y dyfodol a gwneud penderfyniadau strategol gan aelodau lle gellir modelu a deall effaith hirdymor penderfyniadau.
- 23 Mae gan y Cyngor drefniadau i gefnogi goruchwyllo ei gynaliadwyedd ariannol yn rheolaidd dros y tymor byr i'r tymor canolig. Fodd bynnag, mae angen iddo ddatblygu a ffurfioli trefniadau i gefnogi goruchwyllo ei gynaliadwyedd ariannol hirdymor.
- 24 Mae rolau uwch swyddogion, cynghorwyr a phwyllgorau allweddol wrth fonitro sefyllfa ariannol y Cyngor dros y tymor byr canolig wedi'u nodi'n glir. Fodd bynnag, mae angen rhoi mwy o ystyriaeth i drefniadau i gefnogi goruchwyllo cynaliadwyedd ariannol tymor hir. Mae trefniadau adrodd clir, rheolaidd a thryloyw yn bwysig er mwyn galluogi goruchwyllo sefyllfa ariannol y Cyngor yn effeithiol, y camau y mae'n eu cymryd i sicrhau ei gynaliadwyedd ariannol ac effaith hyn ar ei gymunedau lleol.

³ Ar £40.39 miliwn, cyfanswm cronfeydd referniw defnyddiadwy y Cyngor (heb eu diogelu gan y gyfraith) gan mai cyfran o gost net gwasanaethau oedd 23.7% ar ddiwedd 2022-23, i lawr o 30.1% y flwyddyn flaenorol. Y cyfartaledd ar draws Cymru yn 2022-23 oedd 27.4%.

Ein hargymhellion ar gyfer y Cyngor

Arddangosyn 1: ein hargymhellion ar gyfer y Cyngor

Argymhellion

- A1 Mae Strategaeth Ariannol Tymor Canolig y Cyngor wedi'i chyfyngu i ddwy flynedd ac nid yw wedi cymeradwyo strategaeth ariannol sy'n nodi'r pwysau ariannol hirdymor a'i ddull strategol o gyflawni'r heriau hyn. Er mwyn mynd i'r afael â hyn, dylai'r Cyngor ddatblygu strategaeth ariannol hirdymor sy'n cefnogi ei ddealltwriaeth o'i sefyllfa ariannol yn y dyfodol ac yn llywio ei drawsnewid a'i flaenoriaethu gwasanaethau.

Atodiad 1

Cwestiynau a meini prawf archwilio

Arddangosyn 2: cwestiwn cyffredinol: A oes gan y Cyngor drefniadau priodol i gefnogi ei gynaliadwyedd ariannol?

Cwestiwn Lefel 2	Meini prawf
A oes gan y Cyngor strategaeth glir ar gyfer ei gynaliadwyedd ariannol hirdymor?	• Mae'r Cyngor wedi nodi'n glir ei ddull strategol o gefnogi ei gydnerthedd ariannol dros y tymor byr, canolig a hir.• Mae gan y Cyngor gynllun ariannol tymor canolig.• Mae dull strategol y Cyngor yn cael ei ddeall a'i gefnogi'n eang gan uwch swyddogion.• Mae'r Cyngor wedi ystyried ystod eang o opsiynau i wella ei gynaliadwyedd ariannol hirdymor, gan gynnwys cymharu â chyrrff eraill.• Mae'r Cyngor wedi nodi'r holl arbedion y mae'n bwriadu eu gwneud i gwrdd â'i fwllch cyllido dros y tymor canolig, gyda chefnogaeth cynlluniau â thystiolaeth dda yn seiliedig ar ragdybiaethau rhesymol.• Mae strategaeth y Cyngor yn cynnwys y defnydd strategol o gronfeydd wrth gefn i reoli ei raglen arbedion dros y tymor canolig.• Mae'r Cyngor wedi modelu effaith ddisgwyliedig ei strategaeth ariannol dros y tymor canolig (e.e. gostyngiadau posibl mewn gwasanaethau a lefelau'r dreth gyngor ar gymunedau lleol).
A yw strategaeth ariannol y Cyngor yn cael ei chefnogi gan ddealltwriaeth glir o'i sefyllfa ariannol?	• Mae'r Cyngor wedi cyfrifo ei fwllch cyllido dros y tymor byr i'r tymor canolig yn seiliedig ar ragdybiaethau rhesymol.• Mae'r Cyngor wedi meincnodi ei ragdybiaethau gyda chyrrff cymharol priodol.• Mae gan y Cyngor ddealltwriaeth dda o'i bwysau cyllideb allweddol yn y tymor canolig a'r tymor hir.• Mae gan y Cyngor hanes o fynd i'r afael â phwysau cyllideb allweddol yn llwyddiannus.• Mae'r Cyngor wedi nodi'r risgiau allweddol i'w gynaliadwyedd ariannol ac wedi rhoi mesurau lliniaru ar waith.

Cwestiwn Lefel 2	Meini prawf
A yw trefniadau adrodd y Cyngor yn cefnogi goruchwylio ei gynaliadwyedd ariannol yn rheolaidd?	• Mae'n amlwg pwy sy'n gyfrifol am fonitro sefyllfa ariannol y Cyngor, gan gynnwys ei gynaliadwyedd dros y tymor canolig i'r tymor hir. • Mae'r Cyngor yn adrodd ei sefyllfa ariannol yn rheolaidd i aelodau er mwyn galluogi goruchwylio a chraffu. • Mae gan y Cyngor drefniadau i adrodd yn dryloyw effaith / effaith ddisgwyliedig ei strategaeth ariannol ar gyflawni ei amcanion corfforaethol ac ar gymunedau lleol i aelodau a rhanddeiliaid eraill. • Mae cynllun cynilo y Cyngor yn cynnwys yr hyn y cytunwyd arno, faint o gynnydd sydd wedi'i wneud wrth weithredu, a chysylltiadau â'i gyllideb a'i gynllun ariannol tymor canolig. • Mae'r Cyngor yn adrodd yn rheolaidd am gynnydd o ran cyflawni arbedion arfaethedig i aelodau er mwyn galluogi goruchwylio a chraffu.

Archwilio Cymru
1 Cwr y Ddinas
Caerdydd CF10 4BZ

Ffôn: 029 2032 0500

Ffacs: 029 2032 0600

Ffôn testun: 029 2032 0660

E-bost: post@archwilio.cymru

Gwefan www.archwilio.cymru

We welcome correspondence and telephone calls in Welsh and English.
Rydym yn croesawu gohebiaeth a galwadau ffôn yn Gymraeg a Saesneg.